

بررسی احکام سقط جنین یا سقط حمل

بسم الله الرحمن الرحيم

محمد صالح ولیدی

مقدمه

سقط جنین یا سقط حمل یکی از جرائمی است که جوامع پیوسته با آن درگیر بوده اند و راه یابی برای مقابله با آن از جمله مسائل و مشکلات جوامع بشری بوده و از دیرباز نیز مقررات خاصی برای جلوگیری از وقوع این پدیده و تعقیب و مجازات مرتکبان آن تدوین شده است. نکته قابل ذکر آن است که قوانین و مقررات و همچنین در کتب و آثار صاحب نظران کیفری، راجع به مفهوم و معنی این جرم و مجازات آن اتفاق نظر دیده نمی شود.

منشا اختلاف نظر بیشتر تفسیر هدف و سیاست کیفری قانونگذار در وضع آن دسته از مقررات کیفری است که در جهت حمایت از تکامل دوران عادی حاملگی مادر تدوین شده است. علاوه بر این بین مفهوم لغوی و پزشکی و عرفی این پدیده تفاوت‌هایی موجود است که موجت گسترش دهمنه این اختلاف می باشد.

در حقوق ایران تدوین کنندگان قانون مجازات عمومی سابق در بحث مربوط به "قتل و ضرب و جرح عمدی" مقررات حاکم بر این پدیده را در مواد ۱۸۰ تا ۱۸۴ بدون توجه به

منابع فقهی و موازین اسلامی آن آورده اند و در تدوین آن تحت تاثیر قانون جزای فرانسه بوده و بدون اشاره به تعریف این پدیده، از استعمال سقط (جنین) خودداری کرده و در همه جا اصطلاح " سقط حمل عمدی " را بکار برده اند. همچنین برای مراحل حیات

جنینی مجازاتهای متفاوت قائل نشده اند لکن در عمل، دیوان عالی کشور، بیشتر تحت

تاثیر منافع فقهی بوده و براساس موازین اسلامی آرا خود را صادر کرده است. ۲.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ضوابط قانونی حاکم، بر سقط جنین حمل، براساس

موازین اسلامی مورد تجدید نظر قرار گرفت و در نتیجه تغییرات عمدهای در ضوابط

ایجاد گردید.

تدوین کنندگان قانون مجازات اسلامی، به پیروی از شیوه فقها و صاحب نظران اسلامی، که

در کتب و آثار خود احکام مربوط به این مسئله را در مبحث " دیات " مورد بحث قرار

داده اند، مقررات مربوط به این امر را در مواد ۱۹۴ الی ۲۰۰ قانون دیات و نیز در مواد ۹۰

و ۹۱ قانون تعزیرات تنظیم کرده و برخلاف گذشته سقط جنین را از همان مراحل اولیه

استقرار نطفه قابل مجازات دانسته اند.

نهایت آنکه در هر یک از مراحل دوران طبیعی بارداری، تا قبل از حلول روح در جنین،

میزان دیه را بطور متفاوت بیان کرده و برای پایان دوران حیات جنینی و زمان حلول روح

در جنین که مربوط به ماههای آخر بارداری است در مورد کسی که موجبات سقط جنین

زن حامل را فراهم نماید، مجازات حبس از سه ماه تا شش ماه را پیش بینی کرده اند و

اگر مرتکب جرم طیب یا قابله باشد و عالما در اسقاط جنین مباشرت نماید و یا اینکه زن حامل را به وسائل اسقاط جنین راهنمایی کند بر حسب مورد مجازات قصاص یا حبس از سه ماه تا شش سال را پیش بینی نموده اند. نظر به اهمیت این تغییرات، مقاله حاضر

بررسی مقدماتی و تبیین عناصر و شرایط اختصاصی و فنی پدیده سقط جنین را وجهه همت قرار می دهد.

مبحث اول

تعریف سقط جنین یا سقط حمل و ضابطه تشخیص آن

۱

تعریف سقط جنین یا سقط حمل

گفتیم که حقوق دانان کیفری راجع به تعریف این پدیده اتفاق نظر ندارند، بعضی از مولفان خارجی مانند "گارو" سقط جنین را عبارت از اخراج عمدی و قبل از موعد حمل می دانند و بر عکس "گارسون" یکی دیگر از حقوقدانان فرانسوی، سقط جنین را به

منقطع ساختن دوران طبیعی بارداری تعریف می نماید و دکتر پادپا با توجه به مواد قانون

مجازات سابق ایران، سقط جنین را جرم عمدی دانسته و در تعریف آن نوشته است: سقط

جنین عبارت است از اخراج حمل قبل از موعد طبیعی زایمان به نحوی که زنده یا قابل

زیستن نباشد. ۳.

بدیهی است که در حال حاضر هیچ یک از این تعاریف به تنهایی نمی تواند بازگو کننده هدف و تعریف مورد نظر قانون گذار اسلامی باشد. اما قانون گذار کنونی نیز در مواد قانونی مربوط، این جرم را تعریف نکرده، بلکه در هر مورد تنها به ذکر موضوع و مجازات آن اکتفا نموده است. در موادی از قانون دیات و نیز ماده ۹۱ قانون تعزیرات، حمایت از جنین مورد توجه قانون گذار قرار گرفته و در نتیجه سقط آن اعم از عمدی یا غیر عمدی قابل مجازات دانسته شده است در ماده ۹۰ قانون تعزیرات هم حمایت از دوران طبیعی بارداری مادر مورد نظر واقع شده و لفظ "سقط حمل" به کار رفته است. از طرف دیگر فقها نیز در کتب و آثار خود این جرم را تعریف نکرده اند. صاحب تکمله المنهاج در مساله ۳۷۹ (ج ۲) تحت عنوان "دیه حمل" و همچنین علامه حلی در تبصره المتعلمین (فصل ۱۱) تحت عنوان "دیه جنین" و امام خمینی نیز دز تحریر الوسيله (ج ۲) در مبحث دیات تحت عنوان لواحق دیات به مراحل مختلف حمل اشاره نموده و به ذکر مجازات آنها اکتفا کرده اند.

بدین ترتیب برای دستیابی به تعریفی که مورد نظر قانون گذار باشد، شاید بتوان با توجه به مفاهیم و معانی لغوی و پزشکی و عرفی جنین و حمل، به نتیجه رسید. جنین، در لغت به هر چیزی پوشیده و مستور و به معنای نطفه موجود در شکم آمده است و در اصطلاح فقهی نیز به همین معنی استعمال شده است، ("جن فی الرحم": نطفه در

زهدان مادر پوشیده است) در اصطلاح پزشکی نیز سقط جنین به اخراج قبل از موعد جنین، به نحوی که قابل زیستن نباشد، اطلاق می گردد.

در اصطلاح حقوق کیفری نیز به همین معنی به کار می رود، و مبدا حیات جنینی، ابتدای استقرار نطفه و آبستنی مادر و نهایت آن لحظه ماقبل ولادت طفل تلقی میشود.

حمل: از نظر لغوی به بچه ای گفته میشود که در شکم مادر است و در اصطلاح نیز به همین معنی به کار میرود و به بچه ای گفته میشود که در رحم زن وجود پیدا میکند. از نظر پزشکی نیز اصطلاح رحم به دوران بعد از ۷ ماهگی تا قبل از تولد طفل گفته میشود.

بنابراین اگر در این مرحله از دوران تکامل، حیات موجود قابل زیستنی که در رحم وجود

دارد، از بین برود، این عمل سقط حمل نامیده میشود. با توجه به معانی جنین و حمل و

مندرجات مواد قانونی اخیراً تصویب، سقط جنین عبارت خواهد بود از: انجام هرگونه

عمل مجرمانه عمدی یا غیرعمدی بر روی زن حامل، مشروط بر اینکه موجب متوقف

ماندن دوران تکامل و مراحل حیات جنینی شود و یا به سلب حیات از حملهی که قابل

زیستن است منجر گردد.

بر اساس تعریف فوق ضابطه قانونی تشخیص سقط جنین و سقط حمل را تحت دو عنوان

جداگانه: اسقاط حیات جنینی و اسقاط حیات قابل زیستن مورد بحث قرار می دهیم.

الف - دوران حیات جنینی مورد حمایت قانون گذار

قانون گذار در تدوین قانون دیات با توجه به آیات قرآن کریم به ویژه آیه ۱۲ تا ۱۵ سوره

مومنین " و لقد خلقنا الانسان من سلاله من طین ثم جعلنا نطفه فی قرار مکین ثم خلقنا

النطفه علقه فخلقنا العلقه مضغه ، فخلقنا المضغه عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشا ناه خلقنا

آخر فتبارک الله احسن الخالقین "

و همچنین نظریات فقها ، حمایت قانونی حیات جنینی را از مراحل اولیه انعقاد نطفه مورد

تاکید قرار داده و در ماده ۱۹۴ قانون دیات برای متوقف ساختن هر یک از مراحل حیات

جنینی دیه معینی را به شرح زیر پیش بینی نموده است :

- دیه اسقاط نطفه ای که در رحم مستقر شده و به مدت ۴۰ روز مستعد نشو و نما می شود

: ۲۰ دینار است

- دیه اسقاط جنین در مرحله مضغه که به صورت گوشت درآمده است: ۶۰ دینار است

- دیه اسقاط جنین در مرحله علقه که به صورت خون بسته درآمده است : ۴۰ دینار است

- دیه اسقاط جنین در مرحله عظم که به صورت استخوان درآمده است : ۸۰ دینار است

- دیه اسقاط جنینی که گوشت استخوان بندی او را فرا گرفته قبل از حلول روح : ۱۰۰

دینار است ۴

با اینکه قانون گذار در تدوین مواد مربوط بالصرأحه مبدا حیات جنینی را که از آن

حمایت می کند مشخص نکرده است ولی طبق ضوابط عرفی ، دوران حیات جنینی ، که

اولین دوره حاملگی است ، از تاریخ انعقاد نطفه شروع شده و مدت آن ۴ ماه و نیم طول خواهد کشید .

همچنین با استفاده از مواد ۸۵۲ و ۸۷۵ قانون مدنی که مبدا حیات را از تاریخ انعقاد نطفه

قرار داده است، معلوم میشود که دوران حیات جنینی که اسقاط آن مورد حمایت قانون

گذار قرار گرفته است ، از تاریخ انعقاد نطفه در رحم شروع شده و تا زمان تکامل فیزیکی

جنین و مرحله قبل از دمیدن روح در آن به پایان میرسد .

ب - دوران حیات قابل زیستن مورد حمایت قانون گذار

با توجه به حکم ماده ۲۰۰ قانون دیات که مقرر میدارد :

سقط جنین قبل از پیدایش روح ، کفاره ندارد و کفاره و همچنین دیه کامل برای اسقاط

جنین بعد از حلول روح و پیدایش حیات خواهد بود ، و همچنین تصریح قانونگذار در

ماده ۹۱ قانون تعزیرات مبنی بر اینکه : " اگر زن حامله برای سقط جنین به طیب و یا قابله

مراجعه کند و طیب هم عالما و عامدا مباشرت به اسقاط جنین بنماید ، دیه جنین به عهده

اوست و اگر روح در جنین دمیده شده باشد باید " قصاص " شود ... "

میتوان نتیجه گرفت که مبدا اسقاط حیات قابل زیستن مورد حمایت قانونگذار بعد از اتمام

دوران حیات جنینی و از زمان حلول روح در جنینی تا زمان تولد طفل خواهد بود که از

نظر عرفی نیز این مرحله در دومین دوره حاملگی یعنی از ۷ ماهگی تا روز تولد طفل طول

خواهد کشید .

مبحث دوم

اقسام سقط جنین و عناصر آن

با توجه به احکام قانونی مندرج در مواد ۱۹۴ الی ۲۰۰ قانون دیات و مواد ۹۰ و ۹۱ و ۱۵۱

قانون تعزیرات و عمومیت ضابطه کلی تشخیص جرائم عمد، شبه عمد و خطای محض

مندرج در ماده ۲ قانون دیات و همچنین تبصره ذیل ماده ۸ همین قانون میتوان اقسام سقط

جنین را شامل سقط جنین عمدی، سقط جنین شبه عمد و غیر عمد و سقط جنین ناشی از

خطای محض دانست. در این مبحث به طور اختصار عناصر تشکیل دهنده هر یک از آنها

را مورد بحث قرار می دهیم.

۱

عناصر سقط جنین عمدی

عناصر تشکیل دهنده سقط جنین عمدی عبارتند از:

الف - عنصر مادی

لازمه تحقق عنصر مادی سقط جنین، انجام فعل مادی مثبت بر روی زن حامل است،

مانند اینکه مرتکب زن حامل را از جای بلندی پرت کند و یا با مشت و لگد به شکم زن

حامل بزند و یا اینکه با خوردن ادویه و مشروبات و متکولات و یا وسائل شیمیائی و امثال

آن زن حامل را وادار یا دلالت بر سقط جنین نماید و یا اینکه با انجام اعمال پزشکی مانند

کورتاژ به این مقصود نائل آید.

با توجه به حکم ماده ۹۰ قانون تعزیرات مبنی بر اینکه: "هر کس زن حامله را دلالت به استعمال ادویه یا وسائل دیگری که موجب سقط میگردد بنماید به ۳ الی ۶ ماه حبس محکوم خواهد شد." و همچنین قسمت اخیر ماده ۹۱ نیز که مقرر میدارد: ...

و اگر او را به وسائل اسقاط جنین راهنمایی کند به ۶ ماه تا ۳ سال حبس محکوم میشود"، ملاحظه میشود که قانونگذار اسلامی در تحقق عنصر مادی جرم سقط جنین، نوعی معاونت را - که بوسیله دادن ادویه و یا راهنمایی برای استفاده از وسائل به منظور سقط جنین انجام مییابد کافی دانسته است.

در نتیجه قانونگذار در مواد ۹۰ و ۹۱ قانون تعزیرات برای تحقق عنصر مادی جرم انجام هر نوع عمل مثبت مادی را بر روی زن حامل، خواه بصورت مباشرت و خواه از طریق راهنمایی و معاونت، پیش بینی کرده است، بدون اینکه برای زن حامل، که ممکن است در انجام فعل سقط جنین مباشرت و یا معاونت نماید مسئولیت و مجازاتی در نظر گرفته باشد.

یادآوری این نکته بجاست که در قانون مجازات عمومی سابق برای زن حاملی که عالما و عامدا راضی به خوردن ادویه یا ماکولات یا مشروبات یا استعمال وسائل مذکور میشد یا در استعمال آنها تمکین مینمود، مجازات یک تا سه سال حبس پیش بینی شده بود و اگر اقدام زن در نتیجه امر شوهرش بود، زن از مجازات و شوهر به مجازات مذکور محکوم میشد.

ب - سو نیت یا قصد مجرمانه مرتکب (عنصر روانی)

برای تحقق سقط جنین عمدی مرتکب باید با علم به حامل بودن زن و همچنین به قصد

حصول سقط جنین بر روی زن حامل ، اقدام مثبتی انجام دهد . بنابراین اگر مرتکب نسبت

به حامل بودن زن جاهل باشد و یا اینکه بدون قصد حصول سقط جنین ، زن حامل را

مصدوم نماید ، مورد به عنوان سقط جنین عمدی قابل مجازات نخواهد بود و این قبیل

موارد ممکن است به عنوان سقط جنین غیر عمدی مورد توجه قرار گیرد .

۲

سقط جنین شبه عمد و خطای محض و غیر عمدی

با توجه به منابع قانونی مدون مجازات اسلامی یعنی مواد ۱۹۴ تا ۲۰۰ قانون دیات و ماده

۱۵۱ قانون تعزیرات سقط جنین ممکن است به صورت شبه عمد و خطای محض و یا

غیر عمدی نیز تحقق پیدا کند .

الف - سقط جنین غیر عمدی و خطای محض

قانون دیات در مواد ۱۹۴ تا ۲۰۰ قانون دیات بدون اینکه به عمدی بودن یا شبه عمد یا

خطائی بودن سقط جنین اشاره کند ، تنها به تعیین دیه متفاوت ، در مراحل تشکیل و

تکامل چنین اکتفا نموده است در مقررات سابق قانون مجازات عمومی تنها جرم سقط

جنین عمدی وجود دارد و درباره انواع دیگر سقط جنین یعنی شبه عمد و خطای محض

در مواد ۱۸ الی ۱۸۴ آن قانون حکمی دیده نمی شود.

به هر حال مقررات مندرج در مواد ۱۹۴ الی ۲۰۰ قانون دیات اسلامی که جانشین مقررات سابق است شامل انواع سقط جنین عمدی و غیر عمدی و خطای محض در مراحل حیات جنینی میشود و از این جهت فرقی میان جرم اسقاط جنین عمدی و غیر عمدی و خطائی

در مراحل حیات جنینی وجود ندارد. این برداشت و نتیجه گیری قانونی مطابق با نظریه فقها است. ۶.

ب _ سقط جنین غیر عمدی و عناصر آن

با توجه به مندرجات ماده ۱۵۱ قانون تعزیرات عناصر سقط جنین ناشی از تخلفات رانندگی عبارتند از:

۰۱ وضع حمل قبل از موعد طبیعی زایمان

اولین شرط تحقق اسقاط جنین غیر عمدی آن است که جنین یا حمل بر اثر صدمه وارده ناشی از تخلفات رانندگی تلف شود و یا قابل زیستن نباشد.

مطابق ماده ۱۵۱ قانون تعزیرات مجازات مرتکب سقط جنین غیر عمدی، حبس از ۳ ماه الی

۱ سال است و نیز در صورت مطالبه دیه از ناحیه مصدوم، مرتکب از طرف دادگاه به

پرداخت دیه سقط جنین محکوم خواهد شد.

۰۲ وقوع خطا از ناحیه مرتکب

ضابطه اساسی تشخیص جرائم غیر عمدی وجود اثبات خطای جزائی مرتکب جرم است.

خطای جزائی نیز عبارت است از ارتکاب عملی که در انجام آن احتمال ایراد صدمه و

زیان دیگری وجود دارد، و این عمل ممکن است یک عمل مثبت مانند بیاحتیاطی راننده و یا عملی مانند بی مبالاتی مرتکب باشد. لکن وقوع خطا به تنهایی موجب مسئولیت مرتکب جرم غیر عمدی و تحمیل مجازات بر وی نمی باشد. زیرا برای آنکه مرتکب از نظر جزائی مسئول دانسته شود، لازم است بین خطای مرتکب و صدمه وارده یعنی سقط جنین رابطه سببیت وجود داشته باشد.

ج - تکمله: برخی از مسائل مربوط به سقط جنین

۱- هرگاه در اثر ضعف و یا اشکالات موجود در رحم و یا در اثر بیماری و یا نقصی که در خود جنین وجود دارد و یا در اثر قوه قهریه نظیر صدای هواپیما یا رعد و برق و عوامل مشابه دیگر جنین سقط شود، آیا می توان کسی را مسئول دانست؟
پاسخ به این سوال منفی است. چه اساساً این موارد را نمی توان به کسی منسوب نمود تا بتوان او را مسئول دانست.

۲- ممکن است جنین قبل از سقط مرده باشد و طیب جنین مرده را از رحم بیرون آورد، در اینصورت نیز آیا کسی مسئول خواهد بود یا خیر؟

پاسخ در این مورد نیز منفی است. چه احترام جنین و مجازات سقط جنین از جهت آن است که جنین موجودی زنده است و الا خروج جنین مرده نه تنها جرم نیست بلکه اگر از رحم مادر خارج نشود و در اثر آن مادر فوت شود کسانی که در سلامت او موثر و مسئول می باشند مسئول مرگ او می باشند، لکن اگر جنین به نحوی از انحا قبل از مرگ به

کیفیتی در رحم زن از بین رفته باشد ، کسی که باعث مرگ او شده است برابر ضوابط فوق مسئول خواهد بود .

۳- اگر جنین در اثر تلقیح مصنوعی و یا به صورت و طی به حرام (و طی در حال حیض)

یا به شبهه یا به زنا تشکیل شده باشد و کسی او را سقط کند آیا مرتکب مسئول خواهد بود

یا خیر ؟

پاسخ به این مورد مثبت است ، چه این قبیل موارد نیز شامل عمویات حرمت و احترام جنین

است و دلیل خاصی که به موجب آن ، این قبیل امور را بتوان موجب سقط جنین دانست

وجود ندارد لذا احکام جنین مشروع در این قبیل موارد نیز مصداق خواهد داشت .

۴- مقررات راجع به نقص عضو و سایر جراحات وارده بر جنین ، طبق ماده ۱۹۸ به نسبت

دیه همان جنین است . فی المثل اگر یک دست جنین قطع شود و یا خراشی به سر و

صورت آن وارد شود ، چون دیه هر دست نصف دیه کامل می باشد و دیه دو دست در

مرد دیه کامل است و دیه کامل در جنین ۱۰۰ دینار می باشد . پس دیه یک دست در

مورد جنین ۵۰ دینار خواهد بود .

در مورد خراش به سر و صورت جنین ، چون دیه خراش پوست بدن بدون آنکه خون

جاری شود (حارصه) مطابق ماده ۱۸۶ قانون دیات " یک شتر " می باشد و یک شتر برابر

ماده ۳ قانون مزبور برابر ۱۰ دینار می باشد پس دیه خراش در این مورد یک دینار دینار

یعنی یک دهم دیه خراش (در غیر مورد جنین می باشد .

۵- اگر کسی مرتکب سقط جنین و مرگ مادر او شود آیا پرداخت یک دیه کفایت یا

باید به تعداد هر نفر یک دیه پردازد؟

با توجه به مواد ۱۹۵ و ۱۹۷ قانون دیات مرتکب مسئول پرداخت دیه به تمام آنها خواهد

بود.

۶- اگر خود زن جنین را سقط کند آیا او هم باید دیه پردازد؟

طبق ماده ۱۹۶ قانون دیات هرگاه زنی جنین خود را سقط کند باید دیه آن را در هر مرحله

ای که باشد پردازد و خود وی از آن دیه سهمی نمی برد.

والسلام

منابع:

۱-۱۰۱.۱۹۵۶

۲- در این باره رجوع شود: به رای شماره ۹۷۸۰ مورخه ۱۳۱۶/۹/۳۰ شعبه دوم و همچنین

رای شماره ۶۲ مورخه ۱۳۱۹/۹/۱۹ شعبه پنجم دیوان عالی کشور. که با توجه بهسوابق

فقهی و موازین اسلامی صادر شده است.

۳- دکتر ابراهیم پاد - حقوق کیفری اختصاصی، جلد اول، صفحات ۶۸ و ۷۰ چاپ سوم

، سال ۱۳۵۲

۴- هر دینار یک مثقال طلا به وزن ۱۸ نخود می باشد.

۵- ماده ۸۵۲ قانون مدنی: "شرط وراثت زنده بودن در حین فوت مورث است و اگر

حملی باشد در صورتی ارث میبرد که نطفه او حیالموت منعقد بوده و زنده هم متولد شود

اگر چه فوراً پس از تولد بمیرد."

۶- در این باره رجوع شود، به جلد دوم تحریرالوسیله امام خمینی، صفحه ۵۹۷